

який на подив був послідовний і цілісний у своїх намірах, прагненнях спрямувати суспільність на шлях служіння науковій істині. Це потрібно завжди усім людям, але стократно важливо освоїти ці істини співвітчизникам І. Франка, доля яких була найвищим імперативом мислителя. За вдалим висловом Є. Маланюка творчість І. Франка – це концентрація “науково-здисциплінованого інтелекту” [2: 123].

Завдяки інтелектуальному наповненню творчість І. Франка має універсальне значення. Вона не може застаріти і є особливо цінною на початку ХХІ ст., коли людство, а разом з ним і український народ, здіймаються на вершини нового знання, підводять під власне побутування досягнення науки. Освоєння творчості І. Франка крізь призму наукового знання сучасності – надійна основа дальшого розвитку франкознавства, яке є цілісним у науково-світоглядному вимірі.

Аналіз творчості І. Франка свідчить про її науково-світоглядну цілісність, розуміння якої повинно лежати в основі франкознавства. Будь-які спроби розчленувати цю цілісність, позбавити її наукових засад призводять до применшення значення творчості мислителя, яку потрібно трактувати у вимірах минулого, сучасного і майбутнього. Науково-світоглядна цілісність визначає інтелектуальний потенціал геніальної за характером і енциклопедичної за різнобічністю творчості Великого Каменяря.

Література:

1. Маланюк Є. Франко як явище інтелекту // Книга спостережень. – Торонто, 1962.
2. Щурат С. Бориславский цикл художественной прозы Ивана Франко (Источники, проблематика, мастерство и метод). Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Львов, 1971.
3. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

Андрій Наконечний (Львів)

Іван Франко: від громадівського соціалізму та федералізму до ідеї державної самостійності

Серед прогресивних діячів минулого, які прокладали шлях українській нації до національного, соціального, економічного, політичного, духовного визволення, одне з почесних місць займає український мислитель, філософ, поет І. Франко (1856–1916). Йому належить провідна роль у розвитку суспільно-політичної та філософської думки України, а особливо – у розвитку та утвердженні національної ідеї, ідеї свободи.

Формування соціалістичних поглядів І. Франка та його однодумців М. Павлика, О. Терлецького та інших припадає на 1876 – початок 1878 року. Головну роль у становленні революційних і соціалістичних переконань І. Франка відіграли твори С. Подолинського [1: 78] – політично-громадського діяча, економіста і соціолога.

І. Франка глибоко зворушили його праці “Ремесла і фабрики на Україні”, “Про багатство і бідність”, “Про хліборобство” та інші, які історично відіграли дуже важливу роль у процесі становлення його громадівсько-соціалістичних поглядів, як вираження національної ідеї [1: 81].

Важливе значення мали також твори, зв’язки та впливи М. Драгоманова, який своїми працями, листами, бесідами збуджував передову українську галицьку молодь до діяльності. Саме за допомогою цих чинників І. Франко підносився до рівня європейських суспільно-політичних та філософських досягнень, шукаючи теоретичних засобів вирішення проблем соціально-економічного, національно-духовного і політичного визволення українського народу.

Ще одним важливим моментом у формуванні і становленні громадівсько-соціалістичних поглядів І. Франка є те, що 1877 року його і ще шістьох молодих людей було засуджено за належність до неіснуючого “міжнародного таємного соціалістичного товариства”. Зрозуміла річ, що після виходу з тюрми І. Франко вирішив глибше ознайомитися з тим, у чому його звинувачували, адже, як він сам зазначав пізніше, до арешту “я був соціалістом по симпатії, як мужик, але далекий був від розуміння, що таке соціалізм науковий...” [3: т. 49: 245].

Водночас І. Франко намагався глибше зрозуміти та усвідомити суть поняття “наукового соціалізму” та можливість утвердження такого устрою в Галичині. Каменяр був переконаний, що до соціалізму “прийдуть” усі народи, проте соціалістичний (справедливий) лад, на його думку, буде впорядкований у кожному краї по-різному, відповідно до місцевих соціально-національних, економічних умов, тому вже на той час І. Франко не погоджувався з речниками соціалізму, котрі “нав’язували” для суспільно-політичного устрою багатьох європейських країн теорію “наукового соціалізму”, який був більше придатний хіба що для індустріально розвинених країн (Англія, Німеччина, Франція та ін.), але аж ніяк для тих країн, де переважала аграрна економіка. Тому І. Франко намагався “змодифікувати” соціалізм відповідно до аграрних умов Галичини. У листі до М. Драгоманова (1883) він писав, що в одній зі своїх статей “... радив писати більш по-хлопськи, викинути всю заграничну термінологію та й старатися змодифікувати й саму теорію соціалізму так, щоб вона ліпше приставала до наших аграрних та дрібнотворних обставин, ніж Марксів фабричний соціалізм” [3: т. 48: 347]. Значно пізніше І. Франко проводив ту ж саму думку, підкреслюючи, що характер галицької демократичної організації повинен бути “аграрний”, “людовий”, оскільки “головна сила нашої суспільності – селянство”, “а питання спеціально міські не дозріли ще в Галичині до розміру питань загальнокрайових, як у Англії, або в Німеччині, а велика їх часть може бути корисно полагоджена в рамках питань аграрних” [3: т. 46: кн. 1: 520].

У контексті громадівсько-соціалістичних поглядів І. Франко аналізував капіталістичні відносини, викладав своє розуміння суспільно-історичного розвитку, прагнув дати відповіді на питання становища, ролі і значення робітників у суспільному житті. Каменяр зазначав, що капіталізм у своєму сучасному стані виник на певному ступені розвитку суспільства і приніс з собою експлуатацію, злидні та безправ’я для робітничого класу і широким народним мас суспільства [3: т. 44: кн. 1: 34].

Варто зазначити, що до робітничого класу Каменяр зараховує не лише промислових робітників, але й дрібних виробників, розумових працівників (учителів, письменників, журналістів тощо) і селян, які, на його думку, теж повинні долучитися до боротьби за соціальне та національне визволення українського народу. Проте не всіх їх можна вважати робітниками, продовжує мислитель, а лише тих, які “діють справді на користь загалу, а не тільки на користь якогось привілейованого класу, або на свою власну” [3: т. 44: кн. 1: 68].

Тут Каменяр вказує, що не можна вважати справжнім робітником, наприклад, поета чи письменника, “що співає гімни на честь “золотого тільця”, “щоб добре йому велося на світі”, або адвоката, який є захисником у суді лише для тих, хто більше платить.

Отже, І. Франко чітко показував, що саме такі капіталістичні відносини є причиною, яка зумовлює економічне й політичне поневолення народу, його духовне відставання, не дає йому можливості подбати про своє виховання та моральне піднесення тощо. Чітко усвідомивши, що суспільно-економічне, політичне і культурне становище народу не залежить від діяльності окремих осіб, мислитель вказував, що вирішальну негативну роль відіграє вся система таких капіталістичних відносин. Тому, “доки цей лад існує, про поліпшення становища на користь робітника (тобто про рішуче й повне поліпшення) нема чого й думати” [3: т. 44: кн. 1: 78]. Отож, І. Франко чітко усвідомлював, що для повного визволення необхідно змінити існуючий і створити кращий суспільний лад.

У широкому комплексі громадсько-соціалістичних поглядів, І. Франко прагне розкрити ідею визволення народних мас, вселити в них надію на соціально-економічне, політичне, національне й духовне визволення. Здійснення національної ідеї І. Франко пов’язує із можливістю революційних перетворень, як своєрідного шляху переходу від капіталізму до соціалізму, якому він приділив багато уваги у своїй творчості в 70–80-х роках XIX ст.

Питання переходу від капіталізму до соціалізму І. Франко розглядав як питання життя і практики боротьби народу України за своє визволення. Цим він відіграв важливу роль у становленні та розвитку національної ідеї в Галичині, адже його погляди характеризуються наполегливим шуканням шляхів створення нового, справедливого суспільства, без експлуатації і гноблення, без соціального і національного поневолення. У цьому контексті варто відзначити те, що І. Франко завжди мріяв про повалення капіталістичного устрою, в існуванні якого вбачав головну причину цього поневолення, тому соціалістичний лад у нього асоціювався зі справедливим ладом, в якому мали б змогу вільно розвиватися, жити та працювати всі верстви української нації. В одній зі своїх ранніх статей, виступаючи за права робітників, які, на його думку, повинні мати у парламентах своїх представників, щоб з позицій і від імені тих, хто “криваво і, здавалось би, безцільно працює”, захищали б їхні права, заявляли голосно про їхній біль і страждання, І. Франко говорить, що ми, відповідно, “...вимагаємо лише таких дрібниць, а це і не соціалізм, і не комунізм, а справедливість” [3: т. 44: кн. 1: 27].

Виражаючи своє ставлення до питання переходу від капіталізму до соціалізму, в листі до О. Рошкевич Каменяр писав: “Я переконаний, що велика всесвітня революція поволі рознесе теперішній порядок, а настановить новий. Під словом “всесвітня революція” я не розумію всесвітній бунт бідних проти багатих, всесвітню різанину; се можуть під революцією розуміти тільки всесвітні рутенці, плосколоби та поліцаї, котрі не знають, що, наприклад, винаходка парових машин, телеграфів, мікрофонів... – спроваджує в світі, хто знає, чи не більшу революцію, ніж ціла кривава французька революція. Я розумію під революцією іменно цілий великий ряд таких культурних, наукових і політичних фактів..., котрі змінюють всі тогочасні поняття, і основу, і цілий розвиток якогось народу повертають на зовсім іншу дорогу. Хто затим говорить о “будущій соціальній революції”, той дає собі свідоцтво бідності, показуючи, що не розуміє поняття революції” [3: т. 48: 111].

Головне завдання полягає в тому, говорить мислитель, щоб поширювати знання, науку і освіту серед українського народу, закладаючи основи для спокійного, безкровного переходу до соціалістичного (справедливого) суспільства, адже гноблення народу, злидні та збільшення кількості пролетаріату лише збільшують ймовірність кривавого вибуху, який приніс би величезну шкоду для справи народної освіти та всього поступу людства [3: т. 48: 112].

Питання зміни існуючого ладу яскраво відображено і в художній творчості Каменяра, зокрема у вірші “На суді” (1880): “А ще скажіте, як сей лад перевернути хочем ми. Не зброєю, не силою огню, заліза і війни. А правдою і працею. Й наукою” [3: т. 1: 53].

Отже, громадівсько-соціалістичні погляди І. Франка 70–80-х років XIX ст. були продиктовані вимогами соціально-національного, духовного, економічного визволення українського народу, який потерпав під гнітом капіталістичного ладу кінця XIX ст. Варто зазначити, що Каменяр постійно шукав виходу з цього вкрай принизливого для українського народу становища, намагаючись знайти можливості утворення справедливішого суспільства, в умовах якого українці могли б відчувати себе економічно міцним, культурно та духовно розвинутим народом.

Невільницьке соціально-економічне, політичне та духовно-національне становище українського народу протягом багатьох століть своїм внутрішнім розвитком з історичною необхідністю породжувало вимогу свободи, на здобуття якої була спрямована визвольна боротьба нації. На певному етапі визвольних змагань українського народу ідеал свободи та демократизм поєднувався з автономно-федеративною формою його вираження.

Перші чітко виражені спроби політичного осмислення ідеї федералізму спостерігаються у діяльності кирило-мефодіївців, а згодом – у суспільно-політичній думці XIX ст., в особах М. Драгоманова, С. Подолинського, М. Павлика та ін. Не є винятком і І. Франко, який у своїй ранній творчості виступав за об’єднання слов’янських народів у федерацію, що й є вираженням його національної ідеї у межах автономно-федеративного устрою. Саме такий лад був би, на його думку, найкращою формою опору національно-соціальному гніту, який терпіли, окрім українського, багато інших народів.

Під федерацією Каменяря розуміє добровільне об'єднання, “вільну умову” народів, яка зберігає за кожним народом право самостійно вирішувати всі питання свого внутрішнього життя, натомість, виключає панування одного народу над іншим. “Розуміється само собою, – зазначає Франко, – що коли такі зв'язки (федеративні. – *А. Н.*) потворяться поперед усього з відрубних народностей, то й їм оставлене буде повне право самостійно управлятись, розвиватись і жити без ніякого верховодства однієї народності над другою, більшою над меншою” [3: т. 45: 138].

Визначаючи пріоритет федеративного об'єднання слов'ян, І. Франко стверджує, що “ми – русини, – від давен-давна були і єсьмо елементом автономічним і федеративним; тільки на дорозі найобширнішої культурної, адміністративної і судової автономії поодиноких племен, і їх дружнього федеративного зв'язку дасться перевести регенерацію державного життя...” [3: т. 46: кн. 1: 309]. Але українці повинні поставити свої умови, щоб у цьому “автономічному тілі” не ухвалювалося та не вирішувалося важливих питань соціально-економічного, національного, культурного життя, як вказує мислитель, “без нас, про нас, а то й проти нас”. Отже, автономічні, федеративні справи у майбутньому союзі повинні здійснюватися лише “на хосен (користь. – *А. Н.*) для свого народу” [3: т. 46: кн. 1: 309].

Так бачимо чітке розуміння Каменяря щодо того, що єдність, цільність, суверенність нації не виключає федерації, але лише “на підставі повної самостійності і рівноправності” [3: т. 46: кн. 1: 323].

Отже, справжня воля, незалежність українського народу пов'язана із завоюванням такої ж волі іншими народами. Каменяря говорив, що “в будучині воля в нашій українській хаті неможлива без рівночасної волі у всіх сусідніх нам слов'янських хатах, а й тота знов неможлива без волі в цілій Європі, в цілій людськості. Тому і воля і свобода, коли має бути правдивою, повною волею у нас, мусить ґрунтуватися на волі межинародній, загальнолюдській” [3: т. 26: 162].

Автономно-федеративні погляди І. Франка у конкретно-історичних умовах ХІХ ст. певною мірою сприяли формуванню політичної свідомості, досягненню ідеалу державної суверенності, становленню національної свідомості. Тому ці його погляди варто вважати певним етапом у розвитку та становленні його філософії національної ідеї на шляху до повного усвідомлення ним необхідності досягнення державної самостійності та державної незалежності.

Вище ми розглянули головні положення національної ідеї І. Франка на ранньому етапі його творчості – у контексті соціально-економічного, національного, духовно-культурного визволення української нації в умовах автономно-федеративного і громадівсько-соціалістичного ладу. Далі розглянемо основні концептуальні засади національної ідеї І. Франка в 90-х роках ХІХ–на початку ХХ ст. У цей період своєї суспільно-громадської і творчої діяльності І. Франко дійшов до апогею усвідомлення національної ідеї – проблему визволення українського народу з-під соціального і національного поневолення він ототожнює з необхідністю виборення національної незалежності та державної самостійності, відкинувши будь-які інші форми організації суспільного ладу.

Усе це відбувалося на тлі нових суспільно-політичних обставин, які склалися в Україні, а особливо в Галичині наприкінці XIX ст. Розвиток Галичини в цей час відбувався в умовах конституційного ладу Австро-Угорської імперії, що створювало значно кращі можливості для громадянського, суспільно-політичного та національно-духовного піднесення галичан, ніж це було можливим в Російській імперії, де національний рух систематично і жорстоко придушували.

У 90-х роках XIX ст. відбувається процес творення політичних партій, у програмних документах яких вже поставлено чітко виразні національні питання. У 1890 році формально згуртувалися в політичну організацію радикали, які називали себе не просто радикальною партією, а “русько-українською”, що означало, що ця партія виступала за ліпшу долю не лише русинів Галичини, а всього українського народу, а 1899 року – УНДП, яка об’єднала передові українські сили, що поставили собі за мету боротьбу за національну незалежність [2: 98].

Отже, поширення українських політичних організацій та висунення ними самостійницьких платформ засвідчило про значне піднесення національної свідомості серед провідних верств західноукраїнської інтелігенції, а національний рух показав себе явищем багатограним і соціально базованим.

На ґрунті таких суспільно-політичних обставин І. Франко починає чітко усвідомлювати вирішальне значення наявності національної свідомості серед широких верств українського народу, яка є важливою передумовою життєвості національної ідеї, її головним стрижнем. Зайнявши позицію національно-свідомого українця, І. Франко приблизно у кінці 80-х – на початку 90-х років XIX ст. еволюціонує у своїх поглядах на політичне майбутнє української нації. Перш за все, Каменяр чітко усвідомив несумісність співіснування двох ідеологій – соціал-демократичної (соціалістичної), в якій він побачив принципову установку на плекання і розбудову тоталітарного суспільства, і національної, яка покликана розбудити національну свідомість українців, об’єднати націю в єдиний організм та спрямувати її до боротьби за свою державну самостійність.

Однією з головних причин еволюції поглядів І. Франка була також і та, що він усвідомив нездатність соціал-демократів, соціалістів-марксистів поєднати національні та соціальні питання, особливо, коли це стосується так званих “недержавних слов’янських народів”. Він також пересвідчився в тому, що за соціалістичним інтернаціоналізмом значної частини російських та польських соціал-демократів криється не прагнення боротьби за соціально-національне визволення поневолених народів, а лише спроба зберегти російську імперію – “единую и неделимую” – з одного боку, та відновити Річ Посполиту епохи Ягеллонів – “від моря до моря” – з другого, зневаживши цим національні інтереси українського народу.

Саме тому у своїй рецензії (1895) на книгу Ю. Бачинського “Ukraina irredenta” Каменяр цілком погоджується з висновками автора про існування самостійної української нації; про те, що Україна повинна стати самостійною державою, витворити власну літературу і власне мистецтво, а також об’єднати український народ на основі національної ідеї. У своєму висновку І. Франко наголошує, що поява таких

праць має величезне значення для українського політичного життя, а особливо – для піднесення національної свідомості українців. Каменяр зазначає, що українське суспільство нарівні з матеріальними потребами повинно відчувати потребу таких праць на українському ґрунті, які породжують великі історичні події. “А раз відчута буде, – продовжує мислитель, – у кого з національних, у кого з економічних причин – потреба політичної самостійності України, то справа ця ввійде на порядок дня політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не здійсниться” [4: 70].

У рецензії І. Франко наголошує на існуванні величезної загрози, яку становить соціалістично-марксистська ідеологія для розвитку національної самосвідомості, національної ідеї українського народу. Він зазначає, що “...соціал-демократизм, що стає ворожо як против усяких обов’язків суспільної самодіяльності та децентралізації, так само і против національного українського руху, ... являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавіє і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили, і так сказати, в’яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами і відвертає від праці на рідному ґрунті” [3: т. 45: 272].

Найбільшою небезпекою І. Франко вважає те, що марксистською ідеологією захоплюється дуже велика кількість української молоді, і це не дивно, адже марксистський соціал-демократизм оперує популярними тезами – ніби “знанням будущини”, “простотою в ставленні і розв’язуванні найскладніших питань”, “науковою фразеологією” і таке ін. Це особливо непокоїть Каменяра, адже саме на освічену українську молодь покладено завдання піднімати рівень національної самосвідомості серед народу.

І. Франко продовжує, що обов’язком кожного свідомого українця є виступати проти цієї “згубної доктрини”, тобто проти марксизму. Але, на превеликий жаль, ця боротьба є нерівною, адже, як вказує мислитель, “соціал-демократична доктрина тішиться далеко більшими ласками цензури, ніж український рух: вона видає багато книжок, ...місячники... а українство не може боронити себе і розвивати своїх поглядів відповідним способом” [3: т. 45: 272–273].

На українському ґрунті, вказує Каменяр, проти соціал-демократизму виступив лише М. Левитський, та й то “на полі економічного змагання”, який присвятив себе організації хліборобських спілок, адже саме незалежні, самостійні селяни-хлібороби і є основою національно-свідомого українства. Саме російські марксистки завзято виступили проти цього руху, вважаючи, що він гальмує процес пролетаризації селянських мас, які, на їхню думку, дозріють для поступу і соціалізму лише тоді, коли щезнуть як національно-свідомі самостійні господарі, натомість стануть фабричними робітниками і пролетаріями. В І. Франка викликає захоплення практична діяльність відомого на Наддніпрянщині організатора хліборобських спілок, його чітка і продумана ідеологічна позиція, однозначне розуміння свого національного коріння, якому марксистки всіляко відмовляли у праві на життя й утвердження.

І. Франко робить висновок, у якому висловлює сподівання, що в майбутньому люди відкинуть марксистську соціал-демократичну ідеологію, яка несе величезну

шкоду становленню і розвитку національної свідомості народу: “В XX віці люди не схочуть вірити, щоб така безглузда і антигуманна доктрина могла коли-небудь розгарячувати голови і серця молодезі, у котрої на устах є раз у раз любов до народу і любов до поступу” [3: т. 45: 273].

У житті людей усе пов’язано з конкретними умовами та існує в певному часі і просторі, переходячи у своєму розвитку у свою протилежність. Ця історична доля не оминула й попри ідею автономно-федеративного ладу та концепцію “народної держави”, запропоновану марксистами-лассальянцями, що містили в собі історичну обмеженість та велику небезпеку щодо віковичного прагнення українців – здобуття власної державної самостійності та національної незалежності.

Чітко усвідомивши цю небезпеку, І. Франко в 90-х роках XIX – на початку XX ст. почав критикувати ці дві концепції державного устрою. Розпочинає він з Марксової теорії “всевладства держави”. Міркуючи про цей ідеал надсильної і надпотужної держави, що має беззаперечний контроль над усіма своїми громадянами, І. Франко з повною силою закликав не піддаватися спокусі примарної досконалості і відлагодженості стосунків у цій державі, яка все централізує, обезвладнює продуктивні сили й інтелектуальне життя, “пожирає” народи своїми мільйонами функціонерів тощо.

Без сумніву, І. Франко був одним із перших в українській і світовій філософській та суспільно-політичній думці, хто зумів до кінця осмислити антидемократичну, антинародну сутність держави в її марксистському розумінні. Він добре усвідомлював, що така соціал-демократична держава неодмінно прагнутиме до заперечення і пригнічення вільного вибору всіх членів суспільства, нав’язуючи кожній особистості неприродну систему поведінки і цінностей [3: т. 45: 341].

Також І. Франко висловлював своє рішуче неприйняття федеративного устрою, звертаючись до історичного прикладу Польщі, в якій існувала так звана шляхетська вільність, де шляхтич не признавав над собою жодної влади, повіти об’єднували в конфедерації, де ухвала державних законів, податків та війська залежала від доброї волі представника певного краю в цій конфедерації. Такий устрій, на думку І. Франка, аналогічний сучасним йому федералістичним концепціям, призвів до занепаду міст, до безправ’я у середовищі самої шляхти, і нарешті, до того, що Польща, позбавлена добротного війська, влади, була захоплена сусідніми державами.

Продовжуючи критикувати федеративний устрій, Каменяр звертає увагу на головні положення громадівського соціалізму М. Драгоманова, роблячи йому закид, що занадто вузьке розуміння нації, як плебсу, перешкоджало йому до кінця усвідомити важливість справи національно-державної незалежності України. Як уважає І. Франко, “поняття нації є чимось органічним, історично кінечним, нерозривним і вищим над усяку територіальну організацію, чого не заступимо ніякою не опертою на ній автономією” [3: т. 45: 438].

Отже, І. Франко зрозумів і усвідомив, що обмеження державно-політичної самостійності ідеями автономізму та федералізму є серйозним гальмом на шляху життєвого утвердження національної ідеї, розвитку суспільно-політичної думки та

суспільних рухів до свідомості державної самостійності та національної незалежності українського народу. Він також переконався, що перспектива так званого справедливого соціалістичного суспільства, яке завдяки революції миттєво утвердиться і ошчасливить усіх експлуатованих, не є тим визвольним чинником для пригнічених соціальних груп і націй; тим більше неприйнятне для українського народу, який прагне до своєї національної незалежності та державної самостійності І. Франко утверджується в думці, що найбільш природною формою організації незалежного суспільного організму є національна держава.

І. Франко у своїй творчості 90-х років XIX – початку XX ст. висунув на перший план ідеал національної незалежності та державної самостійності українського народу. Тільки здобуття державної самостійності й національної незалежності разом з об'єднанням нації та досягненням нею національної свідомості є важливими і необхідними умовами утвердження національної ідеї, до апогею усвідомлення якої дійшов Каменяр у своїй пізній творчості.

Головний пріоритет І. Франко визначив у сфері суспільно-політичного життя – розвиток нації, адже для того, щоб український народ усвідомив життєву необхідність власної незалежної держави, потрібно просвітити цей народ. Каменяр переконаний, що лише освічений, зорганізований народ здатний протистояти власній денационалізації і винародовленню. На превеликий жаль, зазначив мислитель, український народ у переважній більшості є неграмотний, малоосвічений, пригноблений духовно і матеріально. Причиною цього є “безтямна та безсовісна політика пануючих верств”, яка за допомогою сил державної адміністрації “пре наш народ до бідності, темноти, упосліджує його, і в вимірі прав та справедливості, опустошує його землю, занедбує його культуру, гонить його з віковичних батьківських гнізд, а часто фантастичними планами чужонародної колонізації немов самохіть прискорює національні та суспільні катастрофи” [3: т. 43: 385].

Ще однією причиною відсталості української нації в соціально-економічному, культурно-духовному, національному житті було територіальне розмежування України із входженням у різні держави, а також національне відступництво деяких представників української інтелігенції, які замість того, щоб зайнятися важкою працею просвіти для нації, “цураються її, заперечуючи навіть її існування, і залюбки пруться туди, де їх ніхто не просить і не потребує...” [3: т. 43: 385].

Тому, за переконанням І. Франка, українці, незважаючи на величезні державотворчі зусилля багатьох поколінь, досі стоять перед фатальним питанням: бути чи не бути? Він з пересторогою задає питання, а що ж станеться, коли ті нечисленні українські діячі, які несуть на своїх плечах український національно-державний розвиток, складуть зброю і не знайдуть послідовників? Каменяр переконаний, що українському народові доведеться тоді зректися перспективи створення власної незалежної держави і “потонути” в московському та польському морях.

Отже, на початку XX ст. І. Франко чітко сформулював “ідеал національної самостійності”, який не тільки вміщує в собі “західноєвропейські ідеали соціальної рівності і політичної волі”, але “один тільки може дати їм поле для повного розвою”.

Врахувавши та глибоко осмисливши історичний досвід, він предметно оцінював значення національної самостійності, що є єдиною гарантією економічного, соціального і політичного розвитку українського народу, прогресу його матеріальної та духовної культури [3: т. 45: 284].

Каменярь зробив висновок, що “ідеал національної самостійності” – це провідна зірка на важких та крутих дорогах національно-визвольної боротьби українського народу, основоположна ідея його національної свідомості І. Франко дуже добре розумів, що на початку ХХ ст. “ідеал національної самостійності в усякім погляді культурнім і політичним, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого”, але він також розумів те, що без розуміння та сприйняття цього ідеалу український народ чекає остаточна загибель, адже коли не відчуті серцем цього ідеалу, не зрозуміти його, не проявляти жодних зусиль і не вживати ніяких засобів, щоб наблизитися до нього, тоді “розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина” [3: т. 45: 285].

Отож, життєве завдання полягає в тому, щоб досягнути цей ідеал, тим паче, що “тисячні стежки, які ведуть до його осущення, лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки” [3: т. 45: 285].

Варто відзначити актуальність цих ідей І. Франка до сучасних умов, коли українська нація досягнула “ідеал національної самостійності”, але повинна ще виконати велике завдання реалізації його до кінця і у всій його повноті.

Суверенність для І. Франка є також єдиною можливим засобом для створення економічного добробуту і гарантій соціальної справедливості: “Економічне питання таке важне, таке основне, що й при справі політичної самостійності всякого народу не то що поминути його не можна, але треба класти його, як вихідну точку” [3: т. 45: 279]. На його думку, змагання, боротьба за усунення економічного гноблення є однією з головних передумов самостійності нації. Він задає риторичне запитання: “А що значить політична несамостійність якоїсь нації, як у останній лінії такий її стан, що вона мусить без опору дати визискувати себе іншій нації, мусить віддавати часті здобутків своєї праці на цілі, які з її розвоєм і безпекою не мають нічого спільного?” Тому, переконаний І. Франко, соціально-економічні питання, або за його словами, “жолудкові ідеї”, неодмінно штовхають націю до виборювання для себе політичної самостійності, “а в противному разі розкривають перед нею неминучу перспективу економічного невілля, занепадіння, павперизації, культурного застою і упадку” [3: т. 45: 280].

У контексті поглядів І. Франка на питання державної самостійності та національної незалежності українського народу, треба згадати його відомий твір – поему “Мойсей” і, особливо, пролог до поеми, який став визначною віхою в його філософії національної ідеї.

Поставивши в центр поеми проблему народу і його проводаря, взаємозв’язку між ними на шляху боротьби за кращу долю, розкриваючи суперечності між Мой-

сеєм і народом, драматизм ситуації, в якій опиняється вождь, невизнаний тими, кого він прагнув вивести з неволі, показуючи, до чого призводить пасивність і зневіра, зрештою, оспівуючи пробудження маси, усвідомлення нею своєї високої місії, І. Франко прагнув не лише висловити своє бачення минулого власного народу – “замученого”, “розбитого”, а, – і це головне, – націлити його на активні дії, на здобуття людських прав. Ця думка є основною філософською сентенцією твору, яка знайшла своє ідейно-художнє втілення в пролозі до поеми, що, за задумом самого автора, мав відігравати роль не стільки коментаря до поеми, скільки роль живого духовного моста між минулим і сучасним, пророцтва, освяченого любов’ю до народу, громадянського заповіту автора.

Бажання добра своєму народові, віра в його щасливий прийдешній день відчувається навіть у рядках, сповнених тривожних сумнівів: “Невже тобі лиш не судилось діло? Невже задарма стільки серць горіло до тебе найсвятішою любов’ю, тобі офіруючи душу й тіло?” [3: т. 5: 212].

Завершальні рядки прологу вселяють віру в те, що кожен народ здатний на національно-духовне відродження, на мобілізацію державотворчої енергії, якщо його сини, його вожді і пророки зуміють акумулювати “те незриме, несхопне”, що давало народові “смысл життєвий”, “просвітляло і гріло” протягом багатьох віків і запалювало ним мільйони. Цією вірою в краще майбутнє народу, цією високою громадянською відповідальністю за його майбутню поставу як рівного серед рівних у широкому колі інших незалежних націй, цією самопожертвою в ім’я національного ідеалу і запалював себе І. Франко. Бо глибоко вірив: “О ні! Не самі сльози і зітхання тобі судилось! Вірю в силу духа, і в день воскресний твого повстання” [3: т. 5: 212]. Мусить настати день великої історичної справедливості: “Та прийде час, і ти огнистим видом засяєш у народів вольних колі. Труснеш Кавказ, впережишся Бескидом. Покотиш Чорним морем гомін волі, і глянеш, як хозяїн домовитий. По своїй хаті і по своїм полі” [3: т. 5: 214].

Отже, для І. Франка ідея української нації стає найвищим авторитетом і головним духовним двигуном суспільних і політичних рухів. Каменяр усвідомив, що всі політичні змагання, усі аспекти життя суспільства, всі напрями діяльності інтелігенції повинні бути просякнуті національною ідеєю і однією з необхідних її вимог – ідеєю боротьби за державну самостійність і національну незалежність. Іншого шляху немає.

Література:

1. Пашук А. Зв’язки І. Франка з С. Подолинським (70–80 роки XIX ст.) // Франко І. Статті і матеріали: Зб. наук. праць. – Львів, 1963. – № 10.
2. Сухий О. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). – Львів, 1998.
3. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
4. Франко І. *Ukraina irredenta* (рецензія) // Вивід прав України / Під ред. М. Парця. – Львів, 1991.